

כתב עת אלקטרוני
בהוצאת המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, ירושלים

גליון מס' 8 ספטמבר 2019

ניתן לקריאה באתר המכללה
<http://www.dyellin.ac.il>

**חינוך וטכנולוגיה לפני מאה שנה: השיח על לגיטימיות
השימוש בקולנוע בהוראה בקרב יהודי ארצות הברית**

יעל אוהד-קרני

חינוך וטכנולוגיה לפני מאה שנה: השיח על לגיטימיות השימוש בקולנוע בהוראה בקרב יהודי ארצות הברית

יעל אוהד-קרני

תקציר

במהלך יותר ממאה שנה, שילוב של טכנולוגיה בכיתה - מהקרנת סרטים לימודיים עד תקשוב - עורר שאלות, ספקות, תמיכה והתנגדות בקרב אנשי חינוך. מרבית ההמצאות והשכלולים הטכנולוגיים שהומצאו במאה שעברה, למעט המחשב, כמעט ולא השפיעו על דרכי ההוראה והלמידה. אחת ההמצאות הטכנולוגיות שהצליחה לחדור את קיר הכיתה בהדרגתיות, הייתה סרטים לימודיים - מהקטגוריה של הקולנוע הייעודי. ניסיונות ראשונים לשלב קולנוע ייעודי בבית הספר, וכן רפרטואר סרטים יעודיים הותר לנו תומאס אלוה אדיסון, איש רב פעלים, ממציא ומאמין גדול בטכנולוגיה וביישומה בתחום החינוך. הוא האמין כי סרטים, ותמונות בכלל, יכולים להסביר נושאים לימודיים טוב יותר מאלף מילים של מורה בכיתה או מקריאת טקסטים. מתנגדי חידוש טכנולוגי זה, היו רבים ביניהם אנשי חינוך כמו ג'ון דיואי.

מעדויות בעיתונות אמריקנית ויהודית-אמריקנית אפשר ללמוד על יחס סמוי וגלוי בקרב הקהילות היהודיות בנוגע לשאלת השימוש בסרטים בכיתה. מרבית אנשי החינוך היהודיים שהציגו את עמדתם בעיתונות היהודית בארצות הברית, התנגדו לשילוב זה מסיבות פדגוגיות ומוסריות.

ממציא המחקר מלמדים שההתנגדות לשילוב סרטים בחינוך, חצתה קווים דתיים, קבוצתיים, מעמדיים, ורבים התמידו בעמדתם עד שלהי שנות ה-20 - קבוצות שמרניות, אף עשור מאוחר יותר. רק מעטים תמכו בשילוב הקולנוע הייעודי בהוראה משהבחינו בפוטנציאל הדידקטי הטמון באמצעי לימוד ויזואליים כמו סרטים, ביכולתן של תמונות נעות להעביר במהירות מידע ומסרים לתלמידים וכן למבוגרים המתקשים לקרוא אנגלית. הדיון הפדגוגי קהילתי על הלגיטימציה לשלב סרטים בהוראה בכיתה, החל במחצית שנות העשרים, ונדרשו עוד כמה שנים עד שמספר התומכים יעלה על מספר המתנגדים.

מסקנתי היא שקשה למנוע שילובה של טכנולוגיה בהוראה ועדיף לקדם זאת בשום שכל.

***

"אני מאמין שהסרט ישנה לחלוטין את מערכת החינוך שלנו, ושבתוך שנים מועטות הוא יחליף במידה ניכרת, אם לא באופן מוחלט, את השימוש בספרי לימוד".

(תומס אלוה אדיסון, יולי 1913)

"דער שטארקעסטער קלאפ פאר דער אוננויענהייט און דער שטארקעסטער שטויס צו אויפקלעהרונג וועט קומען פון די מואווינג פיקטשורס". בתרגום חופשי: הדרך החשובה ביותר למודעות בנושא והדחיפה החזקה ביותר להסברה (למניעת מחלות, יא"ק) תבוא מסרטים.

(ד"ר א' מירקין, ינואר 1915)

The movies can be an educational factor. It is such when it represents landscapes of different countries, habits of different animals, customs of different peoples, experiments of different

"laboratories, manufacturing of different industrial plants and what not

(הרב ד"ר ויליאם רוזנאו, ינואר 1921)

השיח על שילוב טכנולוגיה מודרנית במערכת החינוך בארצות הברית החל בראשית המאה העשרים עם פיתוחו של אמצעי מודרני - סרטי ראינוע - להוראה בכיתה, נוסף על ספרים וכלי כתיבה. הקרנת סרטים בכיתה התאפשרה ויושמה בארצות הברית בראשית המאה, משנת 1910 לערך. במשך מאה שנים התקיים שיח דינמי ער בשאלת השימוש

הלגיטימי בטכנולוגיות, כגון סרטים, בכיתה. שיח זה ידע עליות ומורדות, והתעצם מאוד בעשור האחרון. מדי יום ביומו מתרחבת שאלת שילובם של כלים מתוקשבים הן בידי המורה הן בידי התלמידים.

בשנים האחרונות התרחב המחקר על אודות שילובם של המחשבים בלימודים ובהוראה בכל שכבות בית הספר, ועמדות מרבית החוקרים נעות בין הסכמה מכורח המציאות לבין התלהבות מן האפשרויות השונות הטמונות בשימוש בטכנולוגיה לצורכי הוראה. רק מעטים שוללים לחלוטין את שילובה של טכנולוגיה מודרנית זו בבית הספר. על רקע זה נשאלת השאלה מה הייתה מידת נכונותם של מורים ושל מנהלים בראשית המאה העשרים לקלוט טכנולוגיה חדשה, כיצד התמודדו עימה אז וכיצד נבחנת סוגיה זו בעשור האחרון, כאשר תקשוב ושיעורים מקוונים הם חזון כה נפרץ.¹ הקולנוע, מראשית דרכו בארצות הברית, היה סמל לחדשנות טכנולוגית.² הוא מייצג את המודרניות של המאה העשרים בשיאה, על ברכותיה ועל חולשותיה: האורבניזם, ההמוניות, הדמויות והרשמים החולפים ביעף והיחסים הדיכטומיים בין הפרט לחברה.³ שילוב הטכנולוגיה בתחומי החינוך עורר שיח חברתי ופדגוגי בחברה האמריקנית. לא מעטים, בכללם התנועה הפרוגרסיבית בארצות הברית, דחו אותו וראו בו שורש של כישלונות חינוכיים מוסריים בחברה. מאוחר יותר הצטרפו אף השמרנים לעמדה ביקורתית זו.

שנים אחדות לאחר המצאת הקולנוע (1895), צצה אטרקציה חדשה עבור ילדים, בני נוער, הורים והציבור כולו - צפייה בסרטונים בבתי שעשועים קטנים, שבהם הוצבו כיוזמה מסחרית מכשירי צפייה, בלי פיקוח או הגבלת גיל. תופעה תרבותית-חברתית זו התרחשה בארצות הברית בעיקר בערים גדולות שבתוכן קמו מרכזי הגירה אשר כללו, בין השאר, מאות אלפי מהגרים יהודיים. בעשור השני של המאה הוקמו בתי קולנוע גדולים שהכילו מאות צופים.⁴ תופעה זו של זמינות הסרטונים במרחב הציבורי יצרה התעניינות סביב נושא השילוב של טכנולוגיה וחינוך ועוררה דיון ציבורי. החשיפה לסרטים במרחב הציבורי הצתה מחנות וקבוצות כבר בתחילת המאה.⁵ כך נשברו מוסכמות ואיסורים דתיים אף מצד הכנסייה, שהייתה חלוצת המשתמשים בסרטים לצורכי חינוך דתי (מיסיונרי), ודגלה בזאת עד שנות העשרים של המאה שעברה.⁶ מסקירת עיתונים יהודיים באמריקה וכתביהם של מנהיגים עולה כי בפרק זמן זה התעלמה המנהיגות היהודית בארצות הברית מתופעת הצפייה בסרטים, שהייתה נפוצה אף בקרב ילדים ובני נוער יהודיים.

מראשית המאה העשרים נחשפו יהודי ארצות הברית - מבוגרים ונוער - כמו כל הציבור האמריקני, לסרטים במרחב הציבורי ובבתי ספר ציבוריים. אך לא כך היה הדבר בבתי ספר יהודיים דתיים או במסגרות הרשמיות של הקהילה היהודית. שילוב סרטים בתהליכי למידה ("קולנוע ייעודי") עורר שיח פדגוגי בקרב אנשי חינוך אמריקנים. כמה מהם, כמו תומאס אלווה אדיסון (1847-1931) - ממציא ויוצר סרטים בתחום החינוכי - ראו בו אמצעי חדשני לשיפור איכות ההוראה ולקידום למידה מדעית. אחרים, כמו ג'ון דייואי (1859-1952) - פילוסוף החינוך הפרוגרסיבי המוערך מאוד, שהשפיע על רבים בקהילה היהודית - התנגדו לשילוב זה מבחינה עקרונית ומעשית. טענתם הייתה שתוצרים מוגמרים, כמו סרטים, מונעים התנסות והתפתחות יצירתיות אצל ילדים. על כתפי שני הענקים האלה, אדיסון ודייואי, נישא השיח על החיוב ועל השלילה בשילוב טכנולוגיה בחינוך, שספיקו עדיין נשמעים בימינו.⁷

בדומה לחשיפה לסרטים שאין עליה פיקוח, גם החשש משימוש בסרטים חצה מחנות וקבוצות דתיות בציבור האמריקני. המתנגדים ביקשו לשמר את דרכי ההוראה המסורתיות בבית הספר הציבורי, שזה עתה התגבשה תפיסת עולמו. מתנגדים רבים באו מקרב מנהלי בתי ספר דתיים, כדוגמת בתי ספר של ימי ראשון. אצל מורי ה'חדר' היהודיים נבעה ההתנגדות מעמדה חינוכית שמרנית שלפיה ניתוק מקריאה בספרי קודש מסורתיים יזיק לקשר עם האמונה ויביא לאובדן היכולת של בני נוער ללמוד את יסודות הקריאה והכתיבה.⁸ התפתחות הקולנוע בתחילת המאה העשרים, כרכה יחדיו את ההתפתחות הטכנולוגית של הצילום וההסרטה

1 Doulik, Skoda & Simonova (2017), pp. 45-61.

2 Cinema and the Invention of Modern Life (1995), pp.1-5.

3 זימל (2004), עמ' 24.

4 Koszarski (1994), pp. 9-25.

5 מארגען ז'ורנאל, 10.5.1907 מתאר הקרנה שבה נראים 100 ילדים בני 5-6 הצופים בסרטים למבוגרים. יידישע טאגעבלאט 14.1.1909, תלונה שהוגשה למשטרה על הפרת האיסור לצפות בסרטים החל על ילדים מתחת לגיל 16.

6 Lindwall, 2007, introduction & pp. 39-41. על גישת הכנסייה בנוגע לשימוש בסרטים ככלי להפצת הדת הנוצרים, ראו גם *Motion Picture World*, December 28, 1912.

7 דייואי (2000), עמ' 184-180; Seng, 2007.

8 Lion Mabel, "Jewish Children and Movies", *The Sentinel*, 13.8.1915

ואת ההשתכללות של המבצע הקולנועי, שהתבטא בהתפתחות הסוגות (ז'אנרים) השונות. בתחילה אציג את ההקשר התיאורטי של 'קולנוע ייעודי' כתת-סוגה מורכבת, אבחן את יחסם של פרוגרסיבים ושמרנים בחברה האמריקנית לקולנוע בתור חידוש טכנולוגי מאתגר, ולבסוף ארחיב את הדיון בדילמות אתיות-חינוכיות שעורר השימוש בסרטים בתוכניות הלימודים בבתי ספר יהודיים.

טכנולוגיה, כאז כן היום, מצריכה תיחום, על כן אקדים בהגדרה של תת-סוגה בקולנוע לפני הדיון בשלבי השילוב של טכנולוגיה במערכת החינוך. המשגה כזו מצריכה היכרות עם הסוגות הקיימות בקולנוע מזה מאה ועשרים שנה, אלא שקצרה היריעה מלכלול דיון תיאורטי מקיף בסוגיה זו. מראשית תולדותיו התגבשו בקולנוע שתי סוגות, תיעודית ועלילתית. הגישה התיעודית התגבשה במהלך ההיכרות המוקדמת ביותר עם עבודת הצלם ועם יכולותיה של המצלמה בשנות השמונים של המאה ה-19. לפרק זמן זה שייך הסרט הקצר (רצף תמונות נעות) "פועלים היוצאים ממפעל" (1895) שתיעד את המציאות, ללא משחק או התערבות. הקרנתו של סרט זה על מסך בפני קהל הניחה את אבני הדרך הראשונות בתולדות הגישה התיעודית, שמטרתה הייתה לשכנע את קהל הצופים באמצעות תמונות אותנטיות.⁹

אבני דרך בקולנוע העלילתי (כאורך 10 דקות) הונחו בסרטיו של ז'ורז' מילייה (1861-1938, צרפת), שהציגו סיפור פנטסטי, כדוגמת "מסע אל הבלתי אפשרי" (1904), שהמרחק בינו לבין המציאות ברור לצופים, ועל כן התיר לכמאי חופש להציג את מחשבותיו ודמיונותיו, כולל אפקטים מיוחדים. במהלך המאה העשרים, החלה היברדיזציה של הסוגות התיעודית והעלילתית, והחלוקה לקטגוריות הפכה מורכבת ושנויה במחלוקת, כאשר סרטים רבים שויכו בו בזמן לכמה סוגות קלאסיות.¹⁰ במרחב מושגי דינמי זה נוצרו תתי-סוגות, כמו דוקו-דרמה, המשלבת עלילה בסרט דוקומנטרי;¹¹ אתנו-דרמה; מערבון נשי; אימה-בדיוני; מוקו-מנטרי - המקשים על שיוך מובהק לסוגה או לקטגוריה.¹²

הסוגה העלילתית, ברוחו של ז'ורז' מילייה שביים סרטים כמדיום תקשורתי נרטיבי-פנטסטי, קירבה את הקולנוע לתרבות הפופולרית, לשעשועים ולתרבות הפנאי ברחבי ארצות הברית ומחוצה לה. הצלחתה יצרה קרקע נוחה לשילוב קולנוע עם מסחר ותעשייה - לרבות הקמתם של אולפנים - ולפריצת דרך עבור במאים בהוליווד.¹³ עם זאת גשוגו אולפנים גדולים כמו פאראמונט, האחים וורנר ופוקס, שבהם השתלבו שחקנים, תסריטאים ומפיקים, רבים מהם יהודים, לא הניעה את ההנהגה היהודית להכריע את הכף לטובת אימוץ המדיום הפופולרי הזה.

בשיח האינטלקטואלי נשמר הקו המבחין שבין קולנוע המבקש לתעד את המציאות על סמך עובדות, לבין סרטים המציגים סיפור פנטסטי, פרי דמיון וכישרון יצירתי, שרק לעיתים רחוקות יש בהם הד לעובדות ולמציאות. אחד מאבות השיח הזה היה ההוגה ומבקר הקולנוע הצרפתי אנדרה בזין (1918-1968), שהדגיש כי הצילום והקולנוע הם ההמצאות שנועדו לספק אחת ולתמיד ובמלואה את האובססיה שלנו לריאליזם. בעת ובעונה אחת הטעים שהתערבות של יד אנושית הופכת כל יצירה, אף זו השואפת לאובייקטיביות - לסובייקטיבית.¹⁴ רוברט פלאהרטי (1884-1951) מראשוני במאי הסרטים התיעודיים, כינה את הקולנוע 'קולמוסו הגדול של העולם המודרני' וקיווה להציג בסרטיו את המציאות בדרך מרתקת. דוגמא לכך היא סרטו התיעודי "נאנוק מהצפון" (ארה"ב, 1922), שצילם במשך חודשים באלסקה. הסרט לווה בהכנת תסריט מעניין ובעריכה בטכניקות קולנועיות המשמשות גם בקולנוע העלילתי.¹⁵

מחקר על קולנוע תיעודי מתמקד במבט דרך עדשת המצלמה ה'אובייקטיבית', בהצגת עמדות בנושאים פוליטיים וחברתיים - בהקשר הרחב ובהשלכותיהם על תחומי תרבות, חברה, וחינוך; כמו כן מתמקד מחקר הקולנוע התיעודי בחשיפת המגמתיות בבימוי ובהפצה מסחרית, ובהשפעותיהם התרבותיות.¹⁶

עיון בסוגה התיעודית כולל בין השאר גם דיון בסרטי תעמולה שהפיקו ממשלות וגופים אזרחיים במטרה לסחוף ציבור גדול, לדוגמא: קבוצה לאומית השואפת לגייס תומכים, כמו קרן היסוד שהפיקה סרטי תעמולה עבור התנועה

9 Nichols (2001)

10 Grany (2007), pp. 21-25

11 Masoon (2012)

12 Nichols (2001), pp. 81-85.

13 Brownlow (1968), pp. 30-32.

14 בזין 1974, עמ' 249.

15 רוברט פלאהרטי, נאנוק, הלגה קלר, עולם בדים, תל אביב 1974, עמ' 134-140.

16 Allen&Gomery, (1985)

הציונית; גיוס המונים לצבא (אנגליה במלחמת העולם הראשונה) ותעמולה אגרסיבית במשטרים טוטליטריים.¹⁷ 'הקולנוע הייעודי' ייבחר בהקשר זה, הקרוב יותר לסוגה התייעודית-אקספוזיטורית, וכולל סרטונים וסרטים לצורכי הוראה והשכלה שייעודם הוא לימודי ולא תעמולתי.¹⁸ אופני הייצוג וההגשה ב'קולנוע ייעודי' היו ועודם דידקטיים ובעלי מאפיינים של קולנוע תיעודי. אלמנטים שכיחים ומשותפים לתת-סוגה זו הם: סרט קצר באורך של 10-15 דקות בלבד הכולל מספר מוגבל של סצנות; הצגה של עובדות, של תמונות המשמשות כאילוסטרציה לטקסט, של דמויות אותנטיות שאינן פרי דמיון; היצמדות למרחב ריאלי-היסטורי, הדגשת קונפליקט ופתרון; אזכור שמות והצגת מסמכים מקוריים; מחוות גוף ברורות; כמו כן שימוש נרחב בכתוביות הסבר או בקריינות.¹⁹ סרטים תיעודיים הושפעו פחות מפריצת הדרך שסימנה ההוספה של פס הקול, אשר החלה בסרט "זמר הג'אז" (ארה"ב, 1927). הפקת סרטים בלי פס קול נמשכה לתוככי שנות השלושים, כשכתוביות הסבר הן המפתח ללמידה ולהבנת התוכן.

שיח (discourse), באשר הוא שיח, מבוסס על ההנחה שהבהרה הדרתית של טיעונים סביב נושא מסוים מפרה את המחשבה ומעוררת מחלוקת, אך ביכולתה גם להשפיע על הנושא הנדון עצמו ועל השלכותיו. שיח על הלגיטימיות של השימוש בקולנוע במוסדות חינוך התקיים בקרב יהודים ולא יהודים, אך לרוב בלי עדות ישירה, צמודה לאירועים ומודפסת, אלא בתור שיח פנימי המופיע בדיעבד או על רקע דיונים בנושאים אחרים. שיח זה התקיים, לדוגמה, על רקע גישה שמרנית וחשש כבד לגורל הקהילה היהודית, בשל החשיפה לקרמה ולקולנוע. אך על אף היות הנושא כבד משקל, דעותיהם של רוב המנהיגים היהודיים ומעצבי דעת הקהל בציבור היהודי לא הוצגו בעיתונות היהודית, והם עצמם לא עסקו בקולנוע בכתביהם.

ההנהגה היהודית התעלמה מקיומו של הקולנוע והדירה עצמה משיח גלוי על אודות הלגיטימיות של השימוש בטכנולוגיית הקולנוע הייעודי בבית הספר בהקשר הפדגוגי, זאת כחלק מהמאבק בשינויים תכופים במסורת ההוראה ובמודרנה. ההתעלמות הרחבה - למעט אצל רבנים אחרים, כמו אדגר מגנין (1890-1984), רב מוכר בקרב הרפורמים בלוס אנג'לס שביקש ליצור שיח גלוי - עיכבה לשנים רבות את השילוב של סרטים במסגרות חינוך יהודיות. אלה נמנעו מרכישת ציוד מתאים, דחו את הדיון בקבלת היתר לשימוש בסרטים בכיתה ולא פיתחו תוכניות לימודים המשלבות סרטים. כך נוצר בשאלה זו מתח לא פורה בין מחנכים, מנהלים, מנהיגי קהילה ואינטלקטואלים. ייתכן שהיעדר תגובה מצד מנהיגים דתיים - למעט אחדים שתמכו בשילוב כמו הרב סטפן וייז (1874-1949), ממנהיגי התנועה הרפורמית בניו-יורק, והרב אדגר מגנין, שפיתח קשרים ענפים עם הקהילה בהוליווד - נבע מהחשש לאובדן 'רייטינג' של מוסדות קהילה יהודיים בקרב צעירים יהודיים, ואולי מתוך תקווה שמחאת המתנגדים הנוצריים, ובעיקר תומכי הפרוגרסיביים ותומכי דיואי, תצליח להביא לסגירת בתי קולנוע, וכך תיעשה בידיהם מלאכת המאבק בקולנוע ובקולקוליו.

היעדר תגובה מעין זה נמשך גם כאשר נשמעה הקריאה לאפשר צפייה מאורגנת בבתי ספר בסרטים המסכימים כיצד למנוע מגפות. מנהיגים יהודיים הגיבו בגלוי בעיתונות רק כאשר הופיע רמז לאנטישמיות, כמו בסרט "לידתה של אומה" (גרפית, 1915), או כדי לגנות בני נוער המעדיפים ללכת לקולנוע במקום בית הכנסת. ניצני השינוי, והמעבר מהתנגדות גורפת והתכחשות לשילוב סרטים אל הגישה הבוחנת את השילוב הלגיטימי של סרטים מסיבות פדגוגיות, הופיעו סביב שנת 1921-1922 (ציטוט מהדרשה של רוזנאו מינואר 1921).

המחקר המוצג כאן הוא מעין שחזור של שיח קהילתי שרק פירורים ממנו התפרסמו בעיתונות יהודית בידיש ובאנגלית (בחנתי כעשרה עיתונים בארצות הברית). אתמקד בשנים 1908-1922, למן הניסיונות הראשונים להפקת סרטים לימודיים ועד להופעה של ניצני שיח פדגוגי בקרב יהודי ארצות הברית על אודות השימוש בסרטים ייעודיים. ובהתאמה, למן ימי ההתלהבות העצומה מהטכנולוגיה הקולנועית - לצד התעוררות החששות מחסרונותיה החינוכיים מוסריים - ועד לניסיונות הבוסריים לכוון את הקולנוע לגישה חדשה ורלוונטית יותר לדור החדש, כחלק מקבלתו של הקולנוע בקרב יהודי ארצות הברית.²⁰

17 טיילור (1991) עמ' 113-123.

18 Giannetti, (1976) pp. 224-235.

19 ראו לעיל הערה 10, עמ' 106-109.

20 אוהד-קרני, 2011, עמ' 215-220.

קולנוע ייעודי בשירות הציבור

מקובל לקבוע ששנת 1910-1911, היא שנת הייסוד של סרטי הקולנוע הייעודי בארצות הברית. בשנה זו החל השימוש בסרטונים בבתי ספר בהוראת מקצועות לימוד כלליים כמו גאוגרפיה, טבע והיסטוריה של העת העתיקה וכן במקצועות טכניים.

משנת 1911 ואילך הופקו סרטים לימודיים בעלות של כ-250 דולר לכל סרט, והם עסקו בהוראת מקצועות טכניים (כמו נגרות ומכונאות), בדרכי שימוש במכונות ובתיקון, ואף ככלי עזר לפיענוח צילומי רנטגן בבתי חולים. בבתי ספר ציבוריים דווח על שימוש בסרטונים לרכישת ידע מקצועי, בטענה שלימוד מקצוע טכני באמצעות סרטים הוא יעיל מאוד.²¹

ג'ון דיואי עודד במאמריו את השימוש בכלי זה להמחשה בהוראת דרכי מחקר, אך לא לשם הוראת תכנים לתלמידים (דיואי 1916, 1969).

רוב הסרטונים הייעודיים יועדו לילדים ולנוער, ומיעוטם יועדו למהגרים עם קשיי הסתגלות לשפת המקום ולתרבות, מתוך הכרה ביתרונה של המדיה החזותית לצורך הסברה ולימוד. אחת הטענות המקובלות כיום, שלא כבעבר, מניחה שהמדיום החזותי קליט יותר בשל היותו אינטואיטיבי אצל בני נוער, יותר מאשר הקריאה הלוגית המופשטת. הנחה אחרת היא שמהגרים שאינם מבינים את השפה הכתובה, ואינם מודעים לקוד התרבותי ולאורחות החיים המקובלים, יבינו בקלות מסרים חזותיים אוניברסליים. גישה מקטינה זו כלפי מהגרים מבוגרים הוסיפה לתחושת הזרות וההדרה, אך הרשויות העדיפו עד אז הסברים מילוליים. למרות מכשולים שונים, התמסדה הפקת סרטי הקולנוע הייעודיים לבתי ספר באמצעות יוזמות ותכנונים ממשלתיים ומוסדיים. הפקות במימון מוסדי נבעו מהחשיבה הפרקטית שיש להפיק ביעילות את מיטב הסרטים הייעודיים לצורכי חינוך של ילדים ונוער בכל שלבי החינוך במסגרות הלימודיות. חשיפה זו לא עוררה מנהיגי ציבור, מחנכים והוגים יהודיים להשתתף בשיח על לגיטימיות הקולנוע.

מורים, מנהלים ותלמידים התפעלו מיכולתה של מסררת הקולנוע להעלות תמונות, מפות ותרשימים שהוצגו כתוכן לימודי בכיתה. כמה מורים שהתרשמו מאוד מיכולת זו ביקשו לרענן ולטייב באמצעותה את ההוראה, לאתגר ולרתק את תלמידיהם ולהעביר אליהם מידע שאין אפשרות להעבירו דרך טקסטים כתובים.

עדות לעידוד השימוש בסרטים בקרב מורים אנו מוצאים בהקמת מחלקה לעזרים ויזואליים באוניברסיטת אוסטיין, טקסס, בשנת 1912. באותה עת נמנעו מהקרנת סרטים בבתי ספר יהודיים, שהרי בהם לימדו בעיקר מקצועות בתחום לימודי הקודש. ובכל זאת, מורים התעניינו בשילוב אמצעים חזותיים לטיוב ההוראה, כמו שקופיות ובהן מפות ותצלומים, עוד טרם הותר השימוש בסרטונים.

בשנת 1919 כבר היו כ-12 אלף בתי ספר בארצות הברית שקנו ציוד הקרנה (במחיר כ-150 דולר למקרנה) והפעילו אותו באופן עצמאי לפי צורכיהם. תחום אחר של שימוש בסרטונים לימודיים היה הקניית ידע במקצועות כלליים (לא דתיים), בעיקר גאוגרפיה והיסטוריה. הסרטונים כללו מפות גאוגרפיות, תצלומים של מבנים היסטוריים עתיקים (כמו הפירמידות במצרים ומבנים עתיקים ברומא), דמויות היסטוריות, ניסויים מדעיים ובעלי חיים אקזוטיים מארצות רחוקות. נוסף על כך הופקו סרטי קולנוע ייעודיים שבמרכזם סרטי טבע ונופים רחוקים, אשר שימשו לעיתים קרובות להוראת הגאוגרפיה וההיסטוריה של ארצות הברית.

לצד ההוראה בבתי הספר שימש הקולנוע הייעודי להצלת חיי המונים. בראשית המאה ה-20 ראו רשויות הבריאות של ארצות הברית במגפות סכנה קיומית ממשית. משנת 1912 ואילך הופקו סרטונים ייעודיים רבים, Health Films, שיועדו לחינוך הציבור בכלל ומאות אלפי המהגרים בפרט. מטרת הסרטים הללו הייתה ללמד כיצד להימנע ממחלות אפידמיות, כמו שחפת, חולירע, מלריה ואינפלואנצה (שפעת או שפעת ספרדית). בסרטונים הוצגו מאפייני המחלה וסכנותיה, וכן הוסברו הדרכים העיקריות להימנע ממנה, כמו שמירה על היגיינה במרחב האישי והציבורי והצגת אמצעי סניטציה מטעם הרשויות.

בראש המפיקים של סרטים אלו עמד הממציא תומס אלווה אדיסון, שכמה מסרטיו הקצרים, דוקו-דרמטיים, תיארו מצבי מחלה קשים בבתי ילדים והציגו את הפתרון האולטימטיבי - חיסון שעליו המליצו רשויות הבריאות של ארצות הברית. אדיסון הפיק עם רשויות הבריאות עשרות סרטונים כאלה עבור מערכת החינוך, ואפילו מנגנוני

21. Eammon, (1960)

הפיקוח של אגודות נוצריות שיתפו פעולה בנושא זה.

להלן חמש דוגמאות מייצגות לסרטים מתת- סוגה זו:

How a Mosquito Operates (1912); Falling Leaves (1912); The Awakening of John Bond (1911); Kissing Germ (1914);
The Red Cross Nurse (1914).

'סרטי בריאות' הוקרנו במקומות ציבוריים שבהם הייתה התכנסות המונים, כמו פארקים ציבוריים. לעיתים הם הוקרנו בבתי קולנוע באופן בלתי תלוי, כקדימון לסרט עלילתי, כדי להנגיש את המידע לציבור מגוון, ובשנות העשרה כבר נעשו לחלק מאמצעי ההוראה בבתי ספר ציבוריים.

בעיתונות הכללית ובקולנוע הלך והתרחב העיסוק במאבק בהתפשטות המגפות. בעוד שהעיסוק בסרטי הבריאות צבר כוח ותנופה והגיע לתפוצה רחבה בציבור האמריקני, היה העיסוק בנושא זה בחברה היהודית בתקופה סוערת זו - תקופה של מאבק במגפות, של שנות ההגירה הגדולה ושל המלחמה הגדולה - שולי ביותר, אם בכלל.

למרות התעלמות זו התרחבה החשיפה לסרטים ייעודיים בקרב יהודים הודות להקרנות סרטי בריאות בחינם. ההקרנות בחינם, על פי דרישת הרשויות, בפרקים ציבוריים בערים כמו ניו יורק ובוסטון, נועדו להפיץ מסרים חיוניים - כגון כללי היגיינה למניעת מחלות, והטיפול בהן. תופעה חדשה זו החריפה את הדילמה של ראשי קהילות יהודיות ביחסם למודרנה, וכן את הדילמות המוסריות והחינוכיות הקשורות בקולנוע. הדילמה שעמדה במקדד השיח על אודות הלגיטימיות של הקולנוע הייעודי נעשתה מורכבת ככל שהשימוש בטכנולוגיה נעשה זמין יותר לבני נוער, להורים, למחנכים, למורים ולמנהלים במסגרות חינוכיות וחוץ חינוכיות, וככל שהסרטים הלימודיים נעשו יותר רלוונטיים ואטרקטיביים.

קדמה וטכנולוגיה

רעיונות הקדמה שנפוצו באירופה במאות ה-17-18 במוסדות להשכלה גבוהה ובחוגים אינטלקטואליים התגבשו לכדי עמדה הומנית כוללת, שעצבה דמות אדם וחברה אידיאליים בעולם המערבי משני עברי האוקיינוס האטלנטי. אינטלקטואלים מודרניים חתרו להקיף את כלל הידע האנושי ולהעבירו לקהל משכיל. הם עיגנו את תנועת הקדמה במשימה לפקוח את עיני הרבים למציאות החדשה, כדי שיכירו בחשיבותה של ההתפתחות האישית דרך למידה ורכישת השכלה מגיל בית הספר.

הדחף להתפתחות טכנולוגית מדעית ששטף את המערב היה כרוך בשאיפה לשפר את חיי האדם והחברה בכל דרך. כדברי ולטר בנימין, מלאך ההיסטוריה פניו לאחור, אל העבר, אך הוא נדחף אל סערת העתיד והקדמה.²² השפעתה של הקדמה על התרבות ועל החברה המערבית הקיפה את כל תחומי החיים. מראשית המאה ה-20 נוצר קשר וסנכרון בין הגות מודרנית חברתית - השואפת למצוא מזור לחוליי החברה והכלכלה, הדוגלת בחקר המדע וחותרת למימוש אושרו של הפרט - לבין יכולות חדשות בתחום הטכנולוגי. עם זאת, לצד פירותיה של הקדמה נאלצה החברה להתמודד גם עם נזקה.²³ הפילוסופיה של הקדמה - המבוססת על פלורליזם, על חירות המחשבה ועל הטלת ספק - אתגרה קהילות ותרבויות מסורתיות שנבחנו במידת הסתגלותן לשינויים ולתהליכים של הקדמה.²⁴ החתירה למודרניות הובילה להתפרצות המדע והטכנולוגיה היישומית, וכך נולד הקולנוע, שהוא למעשה פלטפורמה טכנולוגית, אומנותית תרבותית ורעיונית. פלטפורמה זו התגבשה לכדי מוצר המונים שימושי בראשית המאה ה-20, וזימנה לקהילות, לחברות ולתרבויות שונות אתגרים שאילצו אותן להתמודד עם השפעת המודרנה.²⁵ תפיסת המודרנה כאידיאה וכאורח חיים בקהילות יהודיות בארצות הברית, כמוה כנייד לקמוס לתמהיל המורכב שבין שמרנות מזה, ונכונות לשינויים ולחדשנות בחיי הקהילה מזה. אשר על כן, למרות הבדלים ניכרים בין קהילות

22 בנימין, (1996), עמ' 313.

23 פיינר, (2010) עמ' 47-53. שיח כזה התגבר ויצר מחלוקות נוספות במאה ה-20, בעיקר בשל בעיות אתיות בניצול הטכנולוגיה במלחמת העולם הראשונה וביתר שאת במלחמת העולם השנייה ובשואה. למרות המחלוקות הפילוסופיות, נעשו המדע והמחקר הטכנולוגי המתקדם בימינו 'עמוד האש' לחדשנות ולשיפור איכות חיים במרבית המדינות. פלור, (2010) עמ' 48-51.

24 Berger, (1979), p.17.

25 בפברואר 1913 הופיע בעיתון דער פריינד ברוסיה מאמר עיוני ומעשי המתאר את תולדות הפיתוח המודרני של הקולנוע, את הצד המכני של פיתוח הרעיון ואת ההמצאה הטכנולוגית, לצד השימושים של ההמצאה בימיו. זהו אחד המאמרים הראשונים בעיתונות יהודית העוסק בהתפתחות טכנולוגית של המדיום המודרני ביותר מתוך גישה חיובית.

ליברליות לשמרניות באשר למודרנה - ובכלל זה הקולנוע - באותה עת, בכל זאת אפשר לזהות תהליך דינמי מתמשך של קבלת שינויים ברוח הזמן.²⁶

המצאות מדעיות וטכנולוגיות נעשו נחלת הכלל, שיפרו את חיי היום-יום של הבריות, הביאו לייעול בעבודה והקלו את נושא השינוע והתחבורה. הידע הטכנולוגי אפשר לתכנן ולייצר מכונות תעשייה וחקלאות, רכבות קיטור, אוניות (משא ונוסעים), מכונות, מטוסים, מכשירי טלגרף, רדיו וכן מצלמות, מסרטים ומקרני קולנוע. כל אלה שינו את פני התרבות והחברה בעולם המערבי ברמת המקרו והמיקרו בחושפם קהל עצום לקדמה, לטכנולוגיה ולחשיבה המדעית בחיי היום-יום.²⁷

בספרות המחקר מקובל לראות את ההמצאות בתחום התחבורה והתעשייה בתור ההמצאות המשפיעות ביותר על האוכלוסייה בארצות רבות, לעומת ההמצאות בחיי היום-יום והתרבות, כמו הקולנוע, שלא זכו לתשומת לב יתרה. מנגד יש הטוענים שביסוד החברה המערבית נמצאת המודרנה והשאיפה לתת לה ביטוי. הקולנוע הוא תולדה של המודרנה ואחד ממיצגיה הבולטים :

Cinema is like modernity, [...] the cinema is part of modernity, and that the cinema was a
consequence of modernity.²⁸ (Singer 2001)

מנהיגים בקהילות יהודיות שונות בעולם ראו במודרנה ובמתלווה אליה מעין הכרח כל יגונה. אחדים מהם התנגדו לכל שינוי מודרני, לרבות הקולנוע - אמצעי טכנולוגי הנלווה למודרנה - אך אחרים למדו את התופעה ואימצו באופן פרוגרסיבי את הרכיבים המתאימים לצורכי הקהילה, כמו סרטי הסברה לקראת החגים.²⁹ בעיקר הורגש שינוי בראיית מקומו ותפקידו של החינוך בעולם המודרני כסוכן להטמעת שינויים טכנולוגיים בקרב בני הדור החדש.³⁰ למרות ההכרה בעילותו של הלימוד הוויזואלי, החל שילובם של סרטונים בנושאי לימוד בתחומים העיוניים רק באמצע שנות העשרים. בראשית המאה שעברה הבהירו לא מעט אנשי חינוך דתיים כי לדעתם הקדמה - שהקולנוע הוא אחד ממיצגיה המובהקים - מקלקלת את החברה בכלל ואת הנוער בפרט. רובם העלו טיעונים מוסריים ותאולוגיים, וקבעו שבשימוש באמצעים טכנולוגיים יש משום עבירה, וכי עצם הצפייה בתמונה נעה מביאה לידי חטא.

שותפים להתנגדות זו בפן האידיאולוגי-פדגוגי, היו מנהיגי התנועה הפרוגרסיבית בארצות הברית בשני העשורים הראשונים של המאה ה-20, אשר התנגדו לשימוש בסרטונים. השיח הציבורי בדבר הלגיטימיות של השימוש בסרטים לצורכי הוראה ובדבר הצורך בסרטים בתהליך ההוראה התרחב אומנם בחברה האמריקנית בשנות העשרה, אך הואט בשל ההיחלשות במעמדו של הקולנוע, בעיקר בימי 'המלחמה הגדולה' (מלחמת העולם הראשונה). התומכים ראו בשימוש בסרטונים ביטוי למודרנה ואמצעי מבורך לקידום שיטות ההוראה, ואילו השוללים - ממנהיגי התנועה הפרוגרסיבית (כגון ג'ון דיואי) ועד לחוגים שמרניים של הממסד הכנסייתי - לחמו בתופעה החברתית שנוצרה סביב הקולנוע, ובעיקר בצפייה של ילדים ובני נוער בסרטים בבתי הספר.

בראשית המאה ה-20 התפתח ויכוח בחברה האמריקנית בנוגע לגבולות השפעתה הרצויה של המודרנה, והדבר התבטא היטב בוויכוח על אודות החינוך. הקהילות היהודיות היו קרובות לעמדות השמרנים. שלל קבוצות אתניות ודתיות העלו דרישה מפורשת להאט את קצב הקדמה. דרישתם התמקדה ברצון לצמצם את השפעת סדר היום האוניברסלי על חשבון הפרטיקולרי, וכן בהתנגדות לפן הגלובלי של המודרנה, שהקולנוע הפופולרי הוא נציגו המובהק.

השפעתו של הקולנוע גדלה בהתמדה, ועל רקע זה התפתח ויכוח בקרב מחנכים - בין התומכים במודרנה ובביטוייה לבין השוללים אותה - אגב התמקדות באמצעים ובתהליכים לשיפור ההוראה והלימוד בבתי הספר. אחד הביטויים לוויכוח זה היה הדיון בלגיטימיות השימוש בקולנוע הייעודי.

26 ב-25.11.1913 התפרסם בעיתון 'הצפירה' - עיתון יהודי שיצא בעברית בוורשה ויועד למשכילים יהודיים באימפריה הצארית - מאמר מפורט על תיאטרון וקולנוע שכותרתו 'קינמטוגרף'.

27 שביט, ריינהרץ, (2011) עמ' 62.

28 Singer, (2001), pp.102-103; זנד (2012), הקדמה.

29 Ranson (1914-1922). בשנת 1921 הכניס הרב רנסון ציור צילום והקרנה לקהילתו ואפשר שימוש בסרטים בחגי ישראל שנחגגו בקהילה כדי להפיץ את דבר הקהילה בין חבריה.

30 גל (1986), עמ' 148-125. דיואי, (1969, 2000), עמ' 182.

קולנוע ייעודי בחינוך – תקופה של ניסוי ותהייה

למרות הוויכוח הנוקב בין מתנגדים לתומכים, החל בארצות הברית, בסביבות 1910, שילובו של קולנוע ייעודי במוסדות חינוך אמריקניים: לצורך הוראה – בבתי ספר מקצועיים, ולצורך הנחלת חינוך דחוף והכרחי להגינה במרחב הציבורי, כדי למנוע התפשטות מגפות. מוסדות המדינה החלו להפנות משאבים להפקת סרטונים ולהקמת מרכזי מדיה עבור מורים, וכן להקרנות של סרטים במוסדות ציבור, כולל בתי ספר. עוד לפני כן הלכה והתפשטה הצפייה של ילדים, בני נוער ומבוגרים כאחד בסרטי קולנוע מסחריים.³¹

רוב ממצאי הקולנוע ומייסדיו, פרט לאחדים (כמו תומס אלווה אדיסון), לא ראו לנגד עיניהם מטרה חינוכית, ולא ייעדו את עבודתם לקהל צופים כלשהו, אלא פנו לציבור מתעניין ואנונימי בדרך מסחרית. דרישת הקהל הקדימה בצעדיה את השיח הציבורי על יעילותו, על איכותו ועל מוסריותו של הקולנוע. ברחוב האמריקני דרשו רבים להמשיך לצפות בפלא הטכנולוגי, והמפיקים נענו לכך. בערים גדולות החלה חשיפה מסחרית לסרטונים קצרים.³² בעשור שמשנת 1895 ואילך התבססה התפתחות הקולנוע בעיקר על ניסיונות, על המצאות ועל תשוקתם של 'המשוגעים לדבר'. הם לא ראו בהיבט המסחרי רווחי רכיב מרכזי בעבודתם, ולראיה המספר הקטן של צופים בעשר השנים הראשונות.³³ התפתחות הקולנוע המסחרי, בעיקר אחרי 1914, הגבירה את החשיפה לקולנוע. פרט לבוגרים הצעירים והעצמאיים, העדיפו גם ילדים ובני נוער לראות בקולנוע בילוי משפחתי או חברתי (עם קבוצת השווים).³⁴ עוד לפני חילופי המאות ראו כמה מוסדות דת נוצריים בארצות הברית במדיום הקולנועי כלי חינוכי לימודי יעיל. הם היו הראשונים שתמכו בקולנוע ייעודי, לאחר שהבינו את הפוטנציאל הטמון במדיום הוויזואלי ובנגישותו לציבור מאמינים צעיר, כולל הורים צעירים. הכנסייה הפיקה סדרות של שקופיות (לרוב 12 סצנות) המיועדות להקרנה על מסך (lantern slides), ואלו הועברו עד מהרה לסרטונים שהוקרנו בבתי ספר של יום ראשון.³⁵ יש הטוענים כי מחזות הפסיון של ישו מסווגים בתור סרטים עלילתיים אשר הוקרנו באופן מסחרי למטרות רווח (כמו הסרט *From the Manger to the Cross* שהופק ב-1912), אך יש לזכור כי בטרם יצאו לאקרנים הופקו והופצו סרטים אלה בכנסיות והיו חומר עזר לימודי לילדים ולנערים בבתי ספר של יום ראשון.³⁶ מנהיגי כנסייה מקומיים מצאו שהקולנוע מתאים למטרות המיסיון מתוך הבנה שהציבור, ובעיקר ילדים, מרותק לרמויות הלקוחות מסיפורים. ואכן עד המצאת הצילום, נעזרו מאמינים רבים בתמונות למיניהן לחיזוק אמונתם. בנאיביות לא מעטה הציגו הסרטונים דמויות מן התנ"ך, מן הברית החדשה ומתוך סיפורי אבות הכנסייה.³⁷ סרטים נעשו כלי הסברה מסיונרי רווח, אלא שבעשורים הבאים המציאות טפחה על פניהם של כמה מן המחנכים, כאשר ניכרו סימניה של התרבות הרעה בקרב בני הנוער. השימוש החינוכי בסרטונים התמקד בסיפורי ישו ובתיאור חזותי של חייו ושל ייסוריו. הם כללו את ירידתו עם משפחתו למצרים, המפגש עם יוחנן המטביל, האירועים בבית המקדש, המשפט לפני פונטיוס פילאטוס והצליבה. בעשור הראשון של המאה ה-20 התרחבה החשיפה של ילדים ובני נוער לסרטונים בבתי ספר של יום ראשון בכנסיות שמרניות, כמו הכנסייה המתודיסטית, שמתקציבה ובחסותה הוכנו סרטונים למטרות הסברה וחינוך, כמו הסרט "מהעריסה לצלב" (1912).³⁸ המתנגדים מתוך הכנסייה חששו מכשל תאולוגי בהצגת דמותו של ישו על המסך, בשל האיסור על ביזוי האל, בנו והשילוש הקדוש. לתפיסתם, סרט המאניש את דמותו של בן האל מערער את קדושתו ומפחית מערכו.³⁹

ככנסייה המתודיסטית צידדו, מראשית המאה העשרים (סביב 1905), בשימוש בטכנולוגיה הקולנועית בכיתה כל זמן שהוקפד בסרטים על אמות מידה מוסריות, על תיאורים גופניים ומילוליים נקיים שאין בהם פיתוי ועל יחס חיובי

31 8-6, (1994), p. Bowser.

32 שם, שם, בתקופה זו העיסוק המרכזי בעיתונות היהודית בנושא האמוניות, היה נגיסת הקולנוע כתופעה פופוליסטית בתיאטרון שנחשב לאומנות מהשורה הראשונה.

33 אדורנו והורקהיימר (1993). עמ' 161-164, על התייעוש והמסחריות של הקולנוע.

34 שלום עליכם (תשכ"ה), עמ' רפ, רעה, שמ.

35 סרטים הקרויים 'מחזות פסיון' מספרים על דמותו של ישו, חייו ומותו.

36 Ohad-Karny (2005), p.190.

37 Musser, (1993), pp. 419-456. Tatum, (1997), pp. 49-58.

38 בספריית הקונגרס בושינגטון מצויות גרסאות לסרטים על חייו של ישו, כמו הסרט על חיי ישו ומותו, *From The Manger to the Cross*, ארה"ב 1912, במאי Sidney Olcott.

39 Barnes Tatum, (1997).

לנצרות. בשנות העשרים חל שינוי בגישתם של מפיקים ושל במאים אמריקנים כלפי הקולנוע, וכאשר החלו להופיע סצנות לא מוסריות לכאורה, התחזקה התנועה שהתנגדה לשימוש בקולנוע בכלל ובבית הספר בפרט.

עד אמצע שנות העשרים, אנשי חינוך ומנהיגים יהודיים חששו משילוב סרטים בבתי הספר הן בשל הפן המוסרי הן בשל בזבוז זמן יקר. רובם לא הביעו את עמדתם בפומבי באמצעי התקשורת ובכתובים, אך ייתכן שקיימו על כך שיח פנימי בקהילה.

נוסף על כך הועלו טיעונים אתיים חברתיים, כמו פגיעה בצנעת המשפחה, בעיקר בקרב נשים שנחשפו לתכנים לא מוסריים ויצאו לבילוי בנפרד, וכן טיעונים חינוכיים, בעיקר לשם הגנה על נשמותיהם הרכות של ילדים מפני סטייה מגבולות המוסר. לראיה, הם הציגו נתונים על כך ששליש מהצופים באולמות הקולנוע, בערים הגדולות והבינוניות, הם ילדים צעירים. שלישי מהילדים הללו הגיעו בלוויית האימהות, שלא היו מודעות כלל להשפעת השלילית של הסרט על ילדיהן מבחינה מוסרית ותאולוגית.

למרות התנגדות גורמים אחרים – מחנכים, אינטלקטואלים ומובילי מדיניות בתחום החינוך בקהילות באמריקה – התחזקה והתרחבה התעניינות הקהל בקולנוע וחשיפתו לתיאטראות שאפשר לצפות בהם ב-moving pictures. הקולנוע העלילתי התבסס ונעשה רווחי כאשר החלה הפקת סרטים באורך שמונים דקות. סרטים אלה הוקרנו באולמות תיאטרון גדולים, בהפצה ארצית, כדוגמת הסרטים שהקרנו לראשונה האחים בלבן-כץ משיקגו.⁴⁰ כן הופקו סרטונים וסרטים שנצפו בבתי ספר והלך וגבר האינטרס הכלכלי של חברות ההפקה למכור למוסדות חינוך ודת מכשירי הקרנה וציוד נלווה. בדרך זו הצליחו להגיע לקהל שבוי של בני נוער וילדים, קהל שהיה צמא לכל תמונה נעה על המסך. מציאות היום-יום הציבה דילמה חינוכית חדשה בפני אנשי החינוך, מנהיגי הדת וראשי הקהילות.

תקופת ההתנסות ביצירת סרטונים ייעודיים (בשנים 1908-1910) לא יצרה שיח אינטלקטואלי פורה בנושא הקולנוע הייעודי בציבוריות האמריקנית ובעיתונות היהודית. יש מגוון סיבות לכך, בהן: מעמדו השולי של הקולנוע; הצלחת מאבקם של המתנגדים, לרבות תומכי הענף המתחרה – התיאטרון; שכיחות השריפות באולמות להקרנת סרטים, שאף גבו את חייהן של משפחות שלמות, וכן שיח ציבורי שדרש הקמת ועדות צנזורה עירוניות לבדיקה קפדנית של התכנים בסרטים. כל אלה תרמו לדעיכה זמנית של הקולנוע למשך כשנה או שנתיים. שנת 1910 הייתה הדלה ביותר מבחינת העיסוק בקולנוע בעיתונות בארצות הברית בכלל ובעיתונות היהודית בפרט. לא היו בה כלל אזכורים על אודות שימוש בסרטים בתחום החינוך, השפעת התנגדות הציבור והקמת גופי צנזורה עירוניים.

בראשית 1912 חזרו להתפרסם ידיעות ומאמרים על קולנוע בעיתונות היהודית.⁴¹ הסיבה לכך הייתה עסקית גרידא, ונבעה מהמאבק רווי האינטרסים בין אנשי הקולנוע לאנשי התיאטרון על פופולריות ועל כסף. מאבק זה קיבל הד אומנותי אידיאולוגי על איכותו ועל רמתו האומנותית הגבוהה לכאורה של התיאטרון, לעומת האומנות הפופולרית הנמוכה לכאורה של הקולנוע.⁴²

השיח החינוכי על קולנוע ייעודי – מתנגדים ותומכים

הוגים אמריקנים ואירופיים שצידדו בקולנוע הייעודי ראו בהכנסת סרטונים לכיתה סנונית של קדמה תרבותית טכנולוגית בבית הספר המיושן משהו, מעין מהלך מבורך שיועיל להתפתחות החברה והתרבות, לקליטה מהירה ויעילה של תוכני הלימוד וללימוד מקצועי מתקדם.⁴³

אחד הבולטים בהם היה תומאס אלווה אדיסון, שצידד באפקטיביות של סרטים ככלי לימודי כבר ב-1912:

The simplicity at which Edison aims may, perhaps, be better realized in his own words:

40 בעשור השני של המאה ה-20 היו ההקרנות באולמות קטנים שכורים, ורק בעשור השלישי עברה הקרנת סרטים ארוכים של 70-80 דקות (עדיין לא באורך מלא) לאולמות תיאטרון גדולים. האחים בלבן-כץ משיקגו היו פורצי הדרך בהפצה המסחרית, להקרנה באולמות גדולים יחסית ולתשלומים אפקטיביים. ראה גם חברת ההפצה הגדולה של ג'ורג' קליין.

41 בספטמבר 1911, בעיתון פארווערטס, באוקטובר בעיתון The Sentinel וכדצמבר בעיתון 'האור' שיצא לאור בארץ ישראל.

42 ב' גארין, דער קאמפף מיט דיא מאווינג פיקטשורס, דער מארגען ז'ורנאל, 16 ביולי, 1912.

43 ב-1897 פרסם אליעזר בן-יהודה בעיתונו 'השקפה' סדרת כתבות מפורטות על המצאותיו, בכותרת 'חידושים מדעיים והמצאות', שעסקה בהמצאותיו של תומאס אלווה אדיסון כפי שתיארו מנשה מאירוביץ (1860-1949) ורוד יודלביץ (1863-1943), בהן 'מקלט קול', 'קולנוע' כולל ותורמתם לבית הספר ולקהילה.

"It might be considered by some people to be an absurdity to try to teach physics to youngsters of five or six [...] How could you convey to the child's mind, by words alone, the philosophy of this operation, [...] That is just what I am aiming to do as regards the education of young people, from the A B C class up to the more abstruse studies. I am not going to make drawings of things, however, but propose to show in motion pictures actual places, scenes and people of various countries, and their manners, customs and amusements, their manufactures and their work generally; also all kinds of manufactures and processes in the arts and sciences; also the philosophy of physics, including many of
44. Nature's beautiful processes; also reproductions of historical scenes, and so on

המתנגדים הדגישו את הדילמה החינוכית סביב השאלה אם הקדמה היא אכן ברכה לחינוך. לדעתם הקדמה סותרת ערכים חברתיים ונורמות תרבותיות, כמו צניעות ויושרה. האם ראויות ומוצדקות הכנסתם של סרטונים לימודיים כחלק מקדמה טכנולוגית וההשקעה הכלכלית והתרבותית הכרוכה במהלך כזה?

המתנגדים לשימוש בקולנוע במוסדות חינוך יהודיים היו נחרצים, ברורים ולפעמים אף בוטים וחריפים. הדבר נבע מדאגה כנה. אפשר שמטרתם הייתה להתריע מפני התופעה התרבותית המאיימת של צפייה בקולנוע שהלכה ונעשתה פופולריות בקרב יהודי ארצות הברית, כדי שידירו רגליהם מבתי הקולנוע. רוב השוללים קבלו על הכשל המוסרי הכרוך בצפייה של בני נוער בסרטים למבוגרים. רוב הסרטים הוקרנו ללא צנזורה וחשפו בני נוער לתכנים וליצוגים שהוגדרו כבלתי מוסריים. בסביבת בתי קולנוע היו אולמות ריקודים וכן מוקדי הימורים ופעילויות לא נורמטיביות על סף פשיעה.

טיעוני השוללים ינקו משני מקורות מרכזיים: (1) טיעון מוסרי, שהדגיש את ההשלכות השליליות על הנוער ברמה האישית והחברתית. טיעון זה זכה בסיקור העיתונאי הנרחב ביותר; (2) טיעון הקשור בתחום ההוראה והלימוד, שהבליט את הנזק הפדגוגי-דידקטי של שימוש בסרטים לצורכי הוראה, במקום הקפדה על קידום הקריאה. השוללים ניסחו את טיעוניהם בחריפות, בנחרצות ולעיתים אף בכוּטות. מרבית המתנגדים השתייכו לתנועות שמרניות, ולמרבית הפליאה גם לתנועה הפרוגרסיבית. אנשי חינוך, שמרנים ובעלי תפקידים בכנסייה, חששו למוסר המידרדר של הנוער בעקבות צפייה בסרטונים, המובילה להרגלים חברתיים פסולים ולהשרשתם מגיל צעיר, כמו "להתבטל מול מסך הקולנוע". חיזוק לטיעוני המתנגדים הגיע מצד פילוסופים של החינוך, כמו רודולף שטיינר - מייסד זרם האנתרופוסופיה בגרמניה - ותומכיו בארצות הברית, כמו ג'ון דיואי ותלמידיו, שהביעו חשש לירידה בכישורי הלמידה של תלמידים צעירים, שיתרגלו לראות - ולא להתנסות, לצפות - ולא לחקור. טיעון אחר של מחנכים היה שתועלתם של הסרטונים מפוקפקת מבחינה לימודית, והם אינם תחליף טוב ומספק לספרי לימוד, ובוודאי שאין הם יכולים לשמש תחליף לספרות התרבות המסורתית המפוארת.⁴⁵

ההתנגדות לשילוב סרטים כאמצעי הוראה במערכת הבית ספרית האמריקנית נבעה משתי עמדות אידיאולוגיות שונות, אך המשותף לשניהן היה המסקנה הפרקטית שיש לאסור שימוש בסרטים, כולל סרטונים לימודיים, המוצגים על גבי מסך. בעיתונות היהודית הופיעו במשך שני עשורים טיעונים כנגד השימוש בסרטים, אף על פי שתדירות המאמרים הייתה נמוכה יחסית.

ממחקרי עולה כי רק לאחר מלחמת העולם הראשונה התרחב השיח בנושא זה במידה מסוימת, אך נראה כי גם באמצע שנות העשרים לא התקבל הקולנוע הייעודי ככלי לגיטימי בקרב מנהיגי הציבור היהודי ודובריו. הפופולריות של הקולנוע בחברה האמריקנית העלתה את שיעור החשיפה של יהודים לסרטים במרחב הציבורי, הרבה יותר ממה שהיה מקובל על ההנהגה, אך החשיפה של ילדים לקולנוע העלילתי מניקלאודיאון⁴⁶ ועד סרטים באורך 80 דקות, הגבירה את הביקורת בכל הנוגע לשימוש בסרטים במסגרות חינוכיות.

<http://www.accessible-archives.com/2014/10/edison-education-motion-pictures/> 44
ציטוט בעיתון מאויר: *Frank Leslie's Weekly Illustrated Newspaper*, 19.9.1912.
העיתון נוסד בשנת 1855, עורך ראשון John Y. Foster.

45 בן-אמיתי, ראי-נוע בבתי הספר, הצבי, 11.12.1912. ידיעה ב-8 פברואר 1912, החרות (ירושלים), גיליון מס' 78.

46 עמדות הקרנה קטנות, שהוצבו בחזית של חנויות מסחר לנוחיות הקהל. צפייה בסרטון קצר עלתה ניקל-5 סנט, מכאן שמה של המכונה והתופעה התרבותית, שהחלה ב-1905 והסתיימה לערך ב-1913.

טיעונים על פגיעה במוסר של ילדים צעירים ושל בני נוער החלו להתפרסם בעיתונות היהודית האמריקנית כאשר החל הדיון על אודות הקולנוע בהקשר החינוכי. כך למשל פורסמה במאי 1907 בעיתון מארגען ז'ורנאל כתבה על כשל מוסרי ועל חשש מבעיה חינוכית חמורה בשל צפיית ילדים בניקלאודיאון כאשר מוקרנים שם סרטים למבוגרים. כמעט שנתיים אחרי כן, בינואר 1909, פרסם עורך העיתון יידישע טאגעבלאט החלטה של שופט אמריקני שפסק כי ילדים מתחת לגיל 16 אינם רשאים לצפות בסרט בתיאטרון. החלטת השופט לאסור צפייה בסרטים עלילתיים מעידה על תופעה חברתית נפוצה של צופים צעירים בקולנוע עלילתי. מהחלטת העורך לפרסם את החלטתו הגורפת של השופט אפשר ללמוד על יחסו הוא לנושא ועל התנגדותו לצפייה בסרטים.

ב-1911 פרסם דוד משה הערמאלין (עורך העיתון די ווארהייט) מאמר חריף במיוחד על השלכותיו הבלתי מוסריות והכמעט עברייניות של הקולנוע על בני הנוער. הוא טען שהתשוקה לראות סרטים מביאה ילדים לגנוב כסף מהוריהם, ליהנות מסצנות פשיעה על המסך ולהתרועע ליד הקולנוע עם קבוצות שוליים. לבסוף הוא מכנה את הקולנוע "רפשי". ביטויים קשים מעין אלה מציבים את הכותב כשומר הסף של הקהילה היהודית נוכח ההידרדרות שגורמת הצפייה בקולנוע לילדים צעירים ולנוער. לדבריו, ילדים יהודיים וילדות יהודיות נכשלים כשל מוסרי בגלל הקולנוע.⁴⁷ עמידתו של הערמאלין על המשמר המוסרי מבהירה את עמדתו השלילית בנוגע לקולנוע, ולדירו אין מה לדבר על שימוש בסרטי קולנוע בבית הספר היהודי. הוא משווה את הרעה לפוגרומים של הקוזקים ברוסיה, שהיא בעיניו "מיאוס" ו"לכלוך".⁴⁸

לחיזוק הטיעונים המוסריים הצטרפו רבנים אחרים שהעלו טיעונים דתיים חברתיים שלא על בסיס תאולוגי. כך למשל בקהילה היהודית הרפורמית 'קהילה' בניו יורק, גובשה גישה חינוכית לטיפול בנוער עם בעיות התנהגות כבר בשנים 1912-1913. אחת ההצעות הייתה הענשה של בני נוער המתרועעים בבתי קולנוע או בקרבתם. לעמדה זו הצטרפו המנהיגים הפרוגרסיביים מבית מדרשו של ג'ון דיואי. לדידם של י"ל מאגנס (בית הכנסת החופשי, ניו יורק) ושל רבנים ומחנכים שהתייצבו לימינו, התקרבותם של בני הנוער לאזורי שעשועים הכוללים אולמות ריקודים, שתיית אלכוהול וצפייה בסרטים, מדרדרת אותם מבחינה מוסרית. ב-1913 נקבע ב"קהילה" שבני נוער שייתפסו מסתובבים ליד בתי קולנוע, שותים משקאות משכרים ורוקדים ללא השגחה - ייענשו. פנקס העונשין כלל התייחסות ספציפית להתרועעות ליד בתי קולנוע.⁴⁹ גישת מאגנס ואחרים הושפעה מעמדת התנועה הפרוגרסיבית בתחום החינוך, ובעיקר מהתנגדותו העקרונית של ג'ון דיואי לצפיית ילדים ונוער בסרטים.⁵⁰

אחת הדוגמאות היחידות להתייחסות קונקרטי לקולנוע בפרסום של דברי רבנים, היא דרשה הלכתית של הרב יחיאל אשרי מבולטימור בשנת 1915. אשרי תקף את תרבות 'גירת הילדים' לתיאטראות שבהם צופים בסרטים ביום שישי בערב או בשבת בצוהריים. "בבולטימור", הוא כותב, "נשים נוהגות להתלבש יפה לקראת היציאה לתיאטרון או לקולנוע, מלבישות את הילדים והולכות לראות סרטים במקום ללכת לבית הכנסת". לדעתו, אין זו אלא רוח טומאה של הדור הזה.

מדבריו ברור שההליכה לקולנוע הייתה תופעה נפוצה. התנגשות זו בלוח הזמנים עוררה כעס בקרב הרבנים, שהתנגדו למנהג האימהות ללכת עם ילדיהן לקולנוע בשבת בצוהריים, ומפליאה העובדה שבקרב אנשי ההנהגה הרבנית רק מעטים כתבו על כך בגלוי.⁵¹

כאמור, לצד טיעונים מוסריים ואתיים העלו כמה מן המתנגדים גם טיעונים דידקטיים ופדגוגיים. פדגוגים נהגו ונוהגים ללמוד מהעשייה החינוכית במקומות אחרים. זאת ניסו לעשות גם אלה שכתבו על הנושא בארצות הברית. הם בדקו כיצד נוהגים בתי ספר, מנהלים והורים במדינות אירופיות שרמתם התרבותית גבוהה לכאורה, כמו צרפת או איטליה, שבהן נחשב הקולנוע בעת ההיא פופולרי ואיכותי.

לאחר סיום המלחמה הגדולה הוצגה בעיתונות היהודית השאלה האם האיסור על צפייה בסרטים הוא לגיטימי.

47. המ. הערמאלין, דיא מואוינג פיקטשורס און אונזערע קינדער, דיא ווארהייט, 20.8.1911, עמ' 4.

48. לשם השוואה, ראו הכינוי 'טרפה' ביחס לקולנוע בעיתון הארץ-ישראלי 'הצבי' ב-23.12.1912. גם כאן הטיעון הוא מוסרי, ומטרתו להגן על ילדים יהודים ולעורר את מודעות ההורים והמחנכים באשר לנזק הרב העלול להיגרם להם.

49. ראו ארכיון י.ל. מאגנס, הארכיון לתולדות העם היהודי, 1913.

50. May (1980); Magnes (1914).

51. הרב קוק חי בארץ ישראל, וב'מכתב גלוי' מ-1921, כתב כי היו בירושלים שלושה בתי קולנוע. שמדי לילה בלילה באו לשם יהודים ויהודיות בהמוניהם כדי לצפות בסרטים. קוק התנגד בתוקף לתופעה זו של אימהות, ובכללן אימהות חרדיות, הבאות יחד עם ילדיהן לצפות בסרטים בבית קולנוע, ואשר על כן אסר את השימוש בסרטים לצורכי הוראה.

במאמר בעיתון די ווארהייט (1918) נשאלה השאלה אם גם בארצות תרבותיות, כגון גרמניה ואיטליה, מאפשרים לילדים לצפות בסרטים.⁵² לטיעונים הפדגוגיים נוספה שאלת השימוש השיטתי בסרטים כאמצעי הוראה, כלומר כתחליף לאמצעי הוראה טקסטואליים מילוליים.

שתי הגישות המרכזיות בתחום הפדגוגי באשר לקולנוע היו גישת אדיסון וגישת דיזאי. תומס אלווה אדיסון תמך בשימוש בקולנוע ייעודי לצורכי למידה, ואילו ג'ון דיזאי פקפק במידת החשיבות של השימוש בתמונות ובסרטי הלימוד, ובמידת נחיצותם. הוא העדיף טקסטים והרצאות ככלים לשכלול יכולתו של הלומד להגיע לחשיבה עצמאית. דיזאי, בהיותו פילוסוף של החינוך ובעל ידע פרקטי, התנגד לשימוש בסרטים בבתי ספר בשל השפעתם השלילית על לימוד דרכי החשיבה הלוגית מדעית. לדעתו, כדי להאט את מגמות הקדמה ואת קצב הטמעתה בשכבות רחבות, יש למנוע חשיפה לקולנוע – המייצג האולטימטיבי של הקדמה. הוא טען כי בתהליך הלימוד יש לפנות מקום להקניית עקרונות חשיבה וכלים לשכלול החשיבה העצמאית, שאין ערוך לחשיבותם, ולהמעט ככל האפשר במתן תשובות קלות וחד-משמעיות שימנעו חשיבה חופשית וחוקרת אצל התלמידים. דיזאי ותומכיו ביקשו לצמצם את השפעת המודרנה על החינוך ואת הנטייה הגוברת בבתי הספר הציבוריים לשלב טכנולוגיה בשירות החינוך וההוראה. לדידו, הענקת כלים למחקר ולחשיבה מדעית עצמאית הם היסוד החשוב בבית הספר, ועל כן יש לפסול לימוד באמצעות תמונות. הצעירים לדידו מעדיפים צפייה בסרט על פני קריאה ועל פני שמיעת הרצאות, ואינם מפתחים חשיבה עצמאית. דיזאי קידם את גישתם של התומכים בקדמה, אך פסל את הטענה ששימוש בקולנוע בבית הספר יועיל להתפתחות הילד הנמצא במרכז האקט הלימודי.

תמיכה בעמדה זו הובעה ב-1915 במאמר פדגוגי רחב יריעה מאת מייבל ליון (Mabel Lion). במאמר זה הרגישה הכותבת את משיכתם של ילדים לשעשועים ולצפייה בסרטים, ואת העדפתם ללמוד נושאים הרחוקים מטווח דמיונם, כמו נושאים מקראיים, דרך הקרנת סרט כדוגמת Judith of Bethulia (1914), כפי שהדבר נעשה בכמה מבתי הספר. אולם היא הביעה התנגדות נחרצת לשיטת לימוד בעזרת תמונות, שכן בעיניה הדרך ללמוד ספרות טובה היא אך ורק באמצעות קריאת ספר.⁵³

בשיח על לגיטימיות הקולנוע הייעודי התמקדו התומכים בשימוש בסרטים בבתי ספר יהודיים בהיבטים הפדגוגיים. הם השמיעו את קולם בצניעות, והשתדלו לבסס את דבריהם. לא מעט מהמצדדים הישוו עם הנעשה בבתי ספר באירופה, במטרה להעניק לגיטימציה לשימוש בסרטים בחינוך ילדים בארצות הברית.⁵⁴ לפני המלחמה הגדולה, וכן בשנתה האחרונה (1916-1917), הופיעו בעיתונות היהודית בארצות הברית – אם כי במרווחי זמן גדולים יחסית – כתבות התומכות בקולנוע ייעודי, בד בבד עם ידיעות רבות שהתפרסמו בעיתונות הכללית בדבר השימוש בסרטים לימודיים ובסרטי בריאות בבתי ספר.

המצדדים בקולנוע ייעודי הדגישו את הערך הדידקטי שבתמונה – "הטובה מאלף מילים" – בהוראה בבתי הספר, בהשוואה להסבר המילולי. הם הביאו, כדוגמא, את היתרון שיש בתמונות הממחישות תהליכי פירוק, הרכבה והפעלה בהוראת מקצוע המכונאות. נוסף על כך, הם סברו כי סרט אטרקטיבי מעודד ילדים ללמידה יותר מספר. עוד טענה שהועלתה בזהירות הייתה שיש להתאים את שיטת ההוראה לרוח הזמן, וכך להגביר את יעילות ההוראה והתמיכה במורה המתקשה. עמדת הכותבים היא שהקרנת סרטים בכיתה עשויה להיות דרך סבירה ליצירת עניין לימודי בקרב תלמידים בני הדור החדש. בכמה מהמאמרים הועלתה השערה שמורים נעזרים בסרטים ככמעין תכסיס שרק בעזרתו הם משיגים תשומת לב ומשמעת בכיתה. אין בגישת הכותבים הבעת אמון בסרט ככלי לימודי כשלעצמו, אלא הסתייגות מאי-יכולתם של מורים לרתק את התלמידים ולהימנע מבעיות משמעת.⁵⁵

למאמרי העיתונות שתמכו בשימוש בקולנוע ייעודי הצטרפו מפעם לפעם תומכים בעלי תפקידים בתחום החינוך, כמו ד"ר שמשון בנדרלי (1876-1944) – המורה המחנך ומנהל לשכת החינוך היהודי בניו יורק – שהגיע לארצות

52 די ווארהייט, 1.11.1918.

53 Mabel Lion, "Jewish Children and Movies", *The Sentinel*, 13.8.1915. השימוש בצפייה בסרטים בתקופה זו הגיע גם למסודות רווחה, כמו בתי יתומים וכן לבית הספר הלל בפילדלפיה. הילדים צופים בסרטים אחר הצהריים, ומנהלת בית הספר משבחת זאת. בהקשר החברתי הזה, היה הלחץ להפסיק את הקרנת הסרטים במסודות אלו חלש יותר מטעמי נוחות ובשל צרכים של הצוות החינוכי. מייבל ליון הייתה פעילה בתחום החינוך והמוזיקה בקהילה. *The Sentinel*, 7.1.1916.

54 די ווארהייט (1.11.1918) מעלה את שאלת הצנזורה על סרטים כדי להימנע מחשיפת ילדים לתכנים שליליים.

55 'דער מאמענט' 7 נובמבר 1912.

הברית מארץ ישראל בשנת 1898. הוא הקדים את זמנו, וב-1908 פרסם מטעם הלשכה חוברת המעודדת שימוש בסרטים, בתמונות ובשקופיות כאמצעי ללימוד עברית.

בנדרלי, ממייסדי לשכת החינוך היהודי בניו יורק (בשנת 1910), פעל למען מודרניזציה של מוסדות החינוך היהודי בארצות הברית. אחת מפעולותיו, שלא זכו להצלחה מרובה, הייתה שילוב אמצעי הוראה ויזואליים בבתי הספר היהודיים. המקצועות העיקריים שבהם נעזר בסרטים היו עברית כשפה זרה, גאוגרפיה והיסטוריה, אולם המלצתו נדחתה בוועדת החינוך של הקהילה היהודית בניו יורק. עמדתו של בנדרלי לא זכתה לאהדה רבה בקרב מחנכים יהודיים, הפצת החוברת שכתב הופסקה ועמדתו החינוכית לא התקבלה. רק כעבור כ-15 שנה, בשנת 1924, החל דיון מחודש בין בנדרלי ואלכסנדר דושקין בדבר השימוש בקולנוע ייעודי בבתי הספר היהודיים אלא שגם אז הקדימה גישתו של בנדרלי את זמנה, וההכרעה בנדון התקבלה רק בשנות השלושים.

באותם ימים התמקדו בתי ספר יהודיים בלימודי קודש, בלימודי דת והיסטוריה יהודית, בהוראת השפה העברית ובלימודי העזר הנלווים.⁵⁶ נציין שבתחום הוראת השפה העברית שמור מקום מיוחד לד"ר שמשון בנדרלי. הוא ניסה לקדם במערכת החינוך היהודית בניו יורק שימוש חדשני באמצעי מדיה ויזואלית – כגון שקופיות, תמונות וסרטונים – מתוך תפיסה מקצועית בתחום הוראת השפה, ובעיקר העברית. אמצעים אלה לא קיבלו הכשר לשילובם במערכת החינוך.

במהלך העשור השני פורסמו בציבור היהודי עדויות בודדות בלבד של תומכי הקולנוע הייעודי, כמו מאמרו של ד"ר א' מירקין משנת 1915 בעיתון האינטלקטואלי די צוקונפט, שפורסם תחת הכותרת 'דער קינעמאטוגראף, מואווינג פיקטשורס' (ובתרגום חופשי: קולנוע, תמונות נעות). זהו מאמר מפורט ומנומק על הקולנוע כמדיום, על יצירות קולנועיות אקטואליות ועל יתרונות השימוש בקולנוע ייעודי. המאמר מסתיים בהכרזה שהקולנוע הייעודי – קרי סרטוני הסברה על מחלות כמו שחפת, חולירע ועוד מגפות שהרגו אלפים – הוא הפתרון היעיל ביותר להפצת המידע החיוני להצלת חיים בקרב אוכלוסיית מהגרים, בשל הכשל שלהם בהבנת השפה.

הוא מסיים את המאמר בקריאה: "ההתנעה החזקה ביותר וההסברה המדרבנת ביותר [בנוגע למאבק במגפות], תבואנה מסרטי קולנוע". במשפט אחד הוא מסביר את היתרון הגדול, עבור אוכלוסייה שאינה דוברת אנגלית, שיש בהסברת הדרכים להימנעות מהדבקה במרחב הציבורי, ולשמירה על היגיינה במרחב הפרטי – באמצעות תמונות נעות. מאמרו של א' מירקין לא זכה לתהודה בעיתונות היהודית בארצות הברית. מנהלי בתי ספר ומורים, ככל הנראה, לא אפשרו לתלמידיהם לצפות בסרטונים, אף שאלו יכלו למנוע מגפות כדוגמת שחפת. מנהיגים יהודיים לא התייחסו לשימוש בסרטים לצורכי בריאות, והקהל – יהודי ולא יהודי – צפה בהם בפארקים ציבוריים בערים הגדולות. בתום המלחמה החל שינוי איטי בנכונותן של כמה מן הקהילות היהודיות להתיר לילדים לצפות בסרטים בבתי ספר יהודיים, ונעשו ניסיונות ספורדיים לשלב אמצעי הוראה ויזואליים, כמו שקופיות וסרטונים.

בדרשה יוצאת דופן הן על רקע הזמנים ההם הן בקרב מנהיגים יהודיים, הן הרב ו' רוזנאו בינואר 1921 בהשפעתם ההרסנית של סרטים עלילתיים מסחריים על הנוער היהודי. הוא קרא להורים ולמחנכים להבין מהו הנזק הנגרם לבני נוער כשהם הולכים לבית הקולנוע בלי השגחה. בראשית דבריו הוא הבחין בין קולנוע עלילתי מסחרי ובין קולנוע ייעודי. בהסבריו העניק "משאל לשמה" לגיטימציה לשימוש בסרטים ייעודיים גם בבית הספר היהודי להוראת גאוגרפיה, היסטוריה ותחומים אחרים, שבהם בולט היתרון בשימוש בסרטים.

The movies can be an educational factor. It is such when it represents landscapes of different countries, habits of different animals, customs of different peoples, experiments of different laboratories, manufacturing of different industrial plants and what not

שני תומכים מובהקים, אך יחידים, לשימוש בקולנוע ייעודי, שבאו מתחום המנהיגות הדתית, היו הרבנים הרפורמים אדגר מגנין וסטפן וייז, אשר טענו, כל אחד בדרכו, שיש לנסות ללמד את התלמידים באמצעות כלים נגישים למורה וקלים יותר להבנה עבור התלמידים. מגנין היה רב בלוס אנג'לס, הכיר היטב את עולם הקולנוע והתייחד עם רבים מאנשי תעשיית הקולנוע בהוליווד. גישתו החיובית לשימוש בקולנוע נפרשה בדרשה חלוצית בשנת 1919 על הסרט 'סינדרלה'.⁵⁷

בינואר 1920 פרסם עורך העיתון The Chicago Sentinel, שער אז התנגד לשילוב סרטים בהוראה, מאמר הטוען

Howe, (1989), pp. 200–204 56

Rabbi Edgar Magnin, B'nai B'rith Messenger, Los Angeles, 23.5.1919, vol. 23/20 57

שהשימוש בסרטים בבתי ספר דתיים משפר את ההוראה. לטענתו, בעקבות ועדה שנשלחה להכין רשימת סרטים לבתי ספר "מכיוון שכל מורה המלמד ילדים נושאים מקראיים נתקל בקשיים רבים לרכז את תשומת ליבם של הילדים בהוראת היסטוריה יהודית עתיקה ומודרנית, בקרוב תשולב צפייה בסרטים ומורים ורבנים יתלהבו ויקדמו זאת בברכה..." (תרגום חופשי) זו כתבה ראשונה המעידה על ניצני השינוי בנוגע לקולנוע הייעודי, והיא מסתמכת על דברי פרופסור מק'מורי מאוניברסיטת קולומביה שטוען:

The motion picture [...] is the most important single improvement in teaching methods in the "20th century".

כחלק מהשינוי שחל באשר לשימוש בקולנוע ייעודי, אפשר לבחון את הצעתו של הרב הרפורמי לאון פראם ב-1924 בנוגע לבתי ספר יהודיים של יום ראשון:

The effects of the Movies – The teachers of Judea Sunday Schools at first regarded the innovation with some apprehension. They were afraid that if the children saw the Bible stories on the screen they would no longer be interested in reading them in the Bible or hearing them from the teacher [...] after two months, [...] the teachers reported that their fears had not been justified. They reported that the films had actually reinforced the children's interest in Bible studies and in classroom work⁵⁸.

בוועידת הרבנים הרפורמים שנערכה בשנת 1924 (ספר הכנס עמ' 114), כאשר דנו לראשונה בנושא, היו הרבנים שתמכו בקולנוע ייעודי בעמדת מיעוט. הרבנים שהתנגדו טענו שאין לתת לגיטימציה לקולנוע ייעודי בשל החששות מהיחלשות כישוריהם האינטלקטואליים של בני הנוער היהודיים, מפגיעה ביכולת הלמידה הטקסטואלית (בייחוד בלימודי יהדות) ומסטייה חברתית ומוסרית. כמו כן הביעו חשש לגורל הקהילה, לשמירת הדת ולערכי החינוך היהודי. לסיכום, עד ראשית שנות העשרים של המאה ה-20 לא נוצר בקרב יהודי ארצות הברית שיח מעמיק על הלגיטימיות של הקולנוע הייעודי, ונדחתה ההכרעה המעשית בדילמה שבין מודרנה לשמרנות בהוראה. רבנים ומנהיגים דתיים העדיפו שלא לעסוק בקולנוע במשך שני עשורים ויותר, כמו ביקשו לעצום עיניים ולא להבחין בתופעה התרבותית החדשה, המקיפה מכל עבר בני נוער יהודיים, צעירים וצעירות כאחד.

הדיון בשאלה נדחה לשלהי שנות העשרים - בקרב זרמים ליברליים, ולשלהי שנות השלושים - בקרב זרמים שמרניים יותר. שילוב סרטונים וסרטי קולנוע במסגרות חינוכיות יהודיות בארצות הברית כמעט שלא נדון. מנהיגים שנאלצו להגיב ולהכריע עבור קהילתם, נקטו עמדה המגדירה את הנורמה הרצויה באופן ממוקד ומקומי, ושיללו השתתפות באירועי צפייה בסרטים לא בשל איסור הלכתי אלא בשל נהוג המקום, בהלימה עם דבריהם של רבני הקהילות המקומיים. בזרמים הדתיים ובארגוני החינוך העירוניים לא נקבעה מדיניות קבועה כל עוד לא היה לחץ מצד הקהילה, בהקשר המערכתי הכולל של החינוך והתרבות האמריקניים.

משלהי שנות העשרים החל להתפתח בקרב יהודים שיח פדגוגי על אודות הלגיטימיות של השימוש בטכנולוגיה בחינוך, קרי בקולנוע ייעודי. תהליך התקבלות הקולנוע הייעודי וקולנוע בכלל במערכת החינוך היהודית בארצות הברית הסתיים רק במחצית שנות השלושים.

58 Leon Fram, "Moving Pictures in the Sunday School", *The Sentinel*, 21.3.1924. הרב לאון פראם (1895-1987) היה רב בקהילת סמפל ישראל, מישגן.

ביבליוגרפיה

- אבישר א' (1991). עיצוב התודעה והיסטוריה, סרטי תעמולה. זמנים, חורף 40/39.
- אדורנו ת' והורקהיימר מ' (1993). אסכולת פרנקפורט, מבחר, תרגם ד. ארן, תל אביב, עמ' 158-168.
- אוהד-קרני, י' (2011). התקבלות הקולנוע בקרב יהודי ארצות הברית בין שתי מלחמות עולם, עבודת ד"ר בהנחיית פרופ' אלי לדרהנדל, ירושלים, עמ' 220-225.
- בנימין ו' (1996). מבחר כתבים, כרך ב', מגרמנית דוד זינגר, תל אביב, עמ' 313.
- בוזן, א', (1974). הווייתה של הרמות המצולמת, קלר ה', עולם בדים, תל אביב, עמ' 249.
- גל א', (1986). הזרם הפרוגרסיבי 1890-1920, בתוך: גוטפלא, ארנון (עורכים), החוויה האמריקנית, פרקים בהיסטוריה של ארצות הברית ובתרבותה, תל אביב: כנרת זמורה ביתן, עמ' 125-148.
- דיואי ג', (1969, 2000). דמוקרטיה וחינוך, 1916 מאנגלית י' הרמן, ירושלים: מוסד ביאליק, עמ' 180-184.
- זימל ג', (2004). העיר הגדולה וחי הנפש, בתוך אורבניזם והסוציולוגיה של העיר המודרנית, תל אביב: הוצאת רסלינג, עמ' 24.
- זנד ש', (2002). הקולנוע כהיסטוריה - לדמיין ולביים את המאה עשרים, תל אביב: הוצאת עם עובד, הקדמה.
- טיילור ר', (1991). הקולנוע הסובייטי וההיסטוריון, זמנים 39 / 40, עמ' 113-123.
- מנדס פלור פ', (2010). קדמה ונפתוליה, מאבקם של אינטלקטואלים יהודים עם המודרנה, תל אביב: הוצאת עם עובד, עמ' 48 - 51.
- פיינר ש', (2010). שורשי החילון, מתירנות וספקנות ביהדות המאה 18, ירושלים: מרכז זלמן שזר, עמ' 47-53.
- שביט י', ריינהרץ, י' (2011). האל המדעי, מדע פופולרי בעברית במזרח אירופה במחצית השנייה של המאה ה-19: בין ידע ותמונת יקום חדשה, תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, עמ' 62.
- שלום עליכם (תשכ"ה). מוטל בן פייסי החזן, מיידיש י"ד ברקוביץ', תל אביב, עמ' רפ, רעה, שמ.

- Abbot G. (1921). *The immigrant and the community*. New York: The Century Company.
- Allen R.C. Gomery D. (1985). *Film history, theory and practice*. New York: Knopf.
- Barnes Tatum.W. (1997). *Jesus at the movies – A guide to the first hundred years*. Salem, Ore.: Westar Institute.
- Berger P. (1979). *The Heretical Imperative*, New York.
- Bowser. E, (1994) *The transformation of cinema 1907-1915*, in *History of the American cinema* vol. 2, Berkeley: University of California Press.
- Charbonneau S. (2014). John Grierson and United States, in: Zoe Druick & Dean Williams (eds.), *The Grierson effect: Tracing documentary's international movement*. London : BFI/Palgrave Macmillan.
- Doulik P., Skoda J. & Simonova I. (2017). Learning styles in the e-Learning environment: The approaches and research on longitudinal changes. *International Journal of Distance Education Technologies*, 15/2, pp. 45- 61.
- Eamonn C., Joseph D. & Éamonn C. (1960). *The filmstrip in classroom, The Furrow*, Vol. 11, No. 10, pp. 690-693.
- Giannetti, L. D. (1976). *Understanding movies*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- Grany B.K. (2007). *Film Genre, from Iconography to Ideology*. New York. pp. 200-204.. Howe I. (1989). *The World of Our Fathers*, New York, Schocken books
- Koszarsky R. (1994). *An evening's entertainment, The age of the silent feature picture 1915-1928*. Berkeley: University of California Press.
- Kracauer, S. (1960). *Theory of film the redemption of physical reality*. London, New York: Oxford University Press.
- Lindwall T. (2007). *Sanctuary Cinema: Origins of the Christian Film Industry*. New York: New York University Press.

- Magnes, J. L. memorandum, by Harry W. Newburger to J. L. Magnes, February 6, 1914, archive file # P3/1772.
- May, L. (1980). *Screening out the past: The birth of mass culture and motion picture industry*. Chicago and London: The university of Chicago Press.
- Musser Ch. (1993). Passion and the Passion plays: Theatre, film and religion in America, 1880-1900, *Film History, an International Journal*, 5/4, pp. 419-456.
- Nichols B. (2001). *Introduction to Documentary*. Bloomington& Indianapolis :Indiana University Press
- Ohad-Karny Y.(2005). Anticipating Gibson's *The Passion of The Christ*: The controversy over Cecil B. De Mille's *The King of Kings*, *Jewish History*, 19, pp. 189 -210.
- Peterson J. L. (2013). *Education in the school of dreams: Travelogues and early notification film*. Durham ; London : Duke University Press.
- Ransom, M. (1914-1922) "Annual Confirmation", Yearbook of Beth El Congregation, Albany
- Seng Philip (2007), Dewey and Movies, A Missed Opportunity, (lecturer in Society for Advancement of American Philosophy).
- Singer B. (2001). *Melodrama and modernity: Early sensational cinema and its contexts*. New York: Columbia University Press.
- <https://archive.org/details/Tuberculosis-wellcome>
- <http://www.accessible-archives.com/2014/10/edison-education-motion-pictures/>
- Judah L. Magnes. See memorandum, February 6, 1914, by Harry W. Newburger to J. L. Magnes archive file # P3/1772.